

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

2022

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na 7 wa tipheji.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1

XITSHURIWA XA A

MAKOREKETELO YA XIKAMBELANTWISISO

- Hikuva ntshikelelo wu le ka matwisiselo, swihoxo swa mapeletelo na ririmi a swa ha xupuriwi handle ka loko swihoxo swi cinca nhlamuselo/ matwisiselo. (Swihoxo swi fanele ku kombisiwa.)
- Loko mukamberiwa a tirhisa marito mambe eka ririmi leri a kamberiwaka hi rona, u nga ma tekeli enhlokweni marito lawa, kambe loko nhlamulo yi twala u nga xupuli mukamberiwa. Loko ku tirhisiwile rito rimbe eka xitshuriwa kambe ri nyika nhlamulo leyi lavekaka ra amukeriwa.
- Ku hava maraka leyi nga nyikiwaka eka **swivutiso swo pfuleka** eka nhlamulo ya INA/EE kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. A ku na timaraka ti nga ta nyikiwa eka nhlamulo ya HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA/VONELO. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa timaraka.
- Loko ku laveka tinhlamulo ta rito rin'we. Kutani mukamberiwa a nyika xivulwa hinkwaxo, koreketa **hi mfanelo** loko rito leri lavekaka ri khwatihatiwile/dzwihatiwile.
- Loko ku laveka timhaka timbirhi/tinharhu kutani mukamberiwa a nyika to tala koreketa to sungula timbirhi/tinharhu **ntsena**.
- Amukela marin'wana yo hambanahambana.
- Eka swivutiso swo hlawula, amukela havumbirhi letere leri faneleke NA/KUMBE nhlamulo leyi tsariweke hi ku hetiseka.

- 1.1 EMpheni.√ (1)
- 1.2 Khombo ra ku hlaseriwa hi swigevenga/ra vuhlayiseki bya yena. √√ (2)
- 1.3 I ku va a vavisiwile hi swigevenga a ri entirhweni kutani a ya lovela exibedhlela.√√ (2)
- 1.4 I ndlala√ na vusweti√./Maxangu√ na ku tikeriwa.√ (Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 1.5 sweka./C√ (1)
- 1.6 1.6.1 A hi swona. Eka xitshuriwa ku vuriwa leswaku a a nga kalangi a wu nantswa nyangwa wa xikolo leswi vulaka leswaku a a nga dyondzekangi. √√ (2)
- 1.6.2 A hi swona hikuva eka xitshuriwa ku vuriwa leswaku sirha N'wa Jim, leswi vulaka leswaku a lovile. √√ (Timaraka i to seketela ntsena.) (2)
- 1.7 Ndzimana ya 5 yi tisa hungu ra leswaku N'wa-Msapa a a tiyimiserile hi bindzu.√√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 1.8 Va n'wi pfunile ku tsarisa bindzu ri va na maphepha na ku endla leswaku ri tiveka. √√ (2)
- 1.9 Hileswi vanhu lava a nga va tivi naswona a va nga weli eka vanhu lava a va toloverile ku ta xava swakudya eka yena.√√ (2)
- 1.10 Vito ra Vutlhari ri thiyiwile kahle hikuva a a tlarihile leswi tikombaka hi ku va a pfunile mana wa yena ku pfumbisa bindzu. √√ (Amukela na yan'wana mavonelo lawa ya twisisekaka.) (2)
- 1.11 Hi leswi vaaki va le Mpheni va nga n'wi pfuna eka nkarhi lowu a pfumala, na ku ya emahlweni va seketela bindzu ra yena hi ku xava.√√ (2)
- 1.12 Ina, hikuva leswi a swi ta va xitsundzuxo xa nuna wa yena.√√

KUMBE

E-e, hikuva a swi ta tshama swi ri karhi swi n'wi tsundzuxa rifu ra nuna wa yena Khazamula. √√ (Amukela na yan'wana mavonelo lawa ya twisisekaka.) (2)

- 1.13 Ntirho wa vuphorisa.√ A nga va a endlile vugevenga/vukungundzwana/a tshovile nawu wo karhi.√ (2)
- 1.14 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Xik.: Ku hava loyi a nga ehenhla ka nawu.√√ (2)
- 1.15 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Ina, hikuva ndzi ta kota ku hunguta vugevenga.√√

KUMBE

E-e, hikuva ndzi ta va ndzi nga hlayisekangi.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2**

	MINTSHAHO		TIPOYINTI
1.	'Ku ya eku wiseni swi hunguta ntshikelelo lowu vangiwaka hi migingirilo ya masiku hinkwawo.'	1.	Ku ya eka holideyi swi hunguta ntshikelelo.
2.	'Ku va eka tiholideyi swi antswisa vuxaka na ku amukelana exikarhi ka vanhu.'	2.	Tiholideyi ti pfuna vanhu ku va na vuxaka lebyinene.
3.	'Swi tele swilo leswi vanhu va swi dyondzaka loko va ri eka holideyi.'	3.	Loko vanhu va ri eku wiseni va dyondza swo tala.
4.	'Hakanyingi loko munhu a vuya eholideyini miehleketo yi vuya yi ri eka xiyimo xa kahle, a tlhela a va na mavonelo ya kahle ya swilo.'	4.	Vanhu lava vuyaka hi le ku wiseni va vuya va phyuphyile emiehleketweni.
5.	'Ku va vanhu va tihumesa swi engetela vutitshembi na ku va nyika ntokoto wo fana na ku khandziya xihahampfhuka kumbe ku kandziya xikepe.'	5.	Ku tihumesa swi engetela vutitshembi na ku nyika ntokoto.
6.	'Loko vanhu va tihumesile va kota ku tiva mikhuva na mahanyelo ya tinxaka tin'wana.'	6.	Ku ya eka holideyi swi pfuna vanhu ku dyondza maendlelo ya tinxaka tin'wana.
7.	'Ku ya eka holideyi swi endla leswaku munhu a va na mavonelo ya kahle ya vutomi.'	7.	Tiholideyi ta swi kota ku cinca matwisiselo ya vanhu ya vutomi.

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hi ndlela leyi landzelaka:

- **Maavelo ya timaraka:**
 - 7 wa timaraka i ta 7 wa tipoyinti : N (7) (maraka ya1 hi poyinti)
 - 3 wa timaraka i ta ririmi : R (3)
 - Ntsengo wa timaraka : 10
- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a nga tshahangi:**
 - 1–3 wa tipoyinti leti nga tona: nyika maraka yi1
 - 4–5 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti2
 - 6–7 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti3
- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a tshahile kunene:**
 - 6–7 wa tipoyinti: a nga nyikiwi maraka
 - 1–5 wa tipoyinti: nyika maraka yi1

LEMUKA:

- **Ntsengo wa marito:**
 - Vakoreketi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
 - U nga susi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke kumbe ma kombisiwile hi ndlela yo hoxeka.
 - Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika emakumu ka xivulwa xo hetelela xa marito lama ku hundzisiweke hi wona, kutani u nga tekeli enhlokweni marito lama nga ta landzela eka nkomiso.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: RIRIMI EKA MBANGU**XIVUTISO XA 3****XITSHURIWA XA D: XINAVETISO**

- 3.1 Tintangu ta Metro.√ (1)
- 3.2 Rhandzaka ku tlanga va tshunxekile/A.√ (1)
- 3.3 Wu kombisa ku huwelela hi ku nyanyuka/ku tsaka. √√ (2)
- 3.4 Ku olova na ku fotomela ka tintangu.√√ (2)
- 3.5 Vana lava nga exifanisweni va tsakile va tlhela va yimisela na mavoko ehenhla hikwalaho ka tintangu leti. √√ (2)
- 3.6 Swi kombisa ku tshunxeka na ku tiphina. √√ (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 4**XITSHURIWA XA E: KHATHUNI**

- 4.1 Mutswari/manana na n'wana. √ (1)
- 4.2 4 ku fika ka 10./B.√ (1)
- 4.3 Swi kombisa leswaku u vulavula na mana wa yena hi ku huwelela.√√ (2)
- 4.4 I n'wana wa mahanyelo yo karhata/nyangatsa. √√ (2)
- 4.5 U vula leswaku eka siku leri manana wa yena a nga tsakangi. √√ (2)
- 4.6 A lava ku kanganyisa manana wa yena leswaku loko se a kombela kokisi a nga ali. √√ (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 5

XITSHURIWA XA F

- 5.1 5.1.1 Mukamberiwa u ta nyika xivulwa xa yena n'wini. Xik.: U nga rivali ku chela thyaka rero le ka **tala** ra muakelani.√√ (2)
- 5.1.2 U vona leswaku ku nga landzeleriwa nawu wo tlakusa museketeri-wa-mutshami wa xitulu.√√ (2)
- 5.1.3 Byona√, yona. √ (2)
- 5.1.4 Kambe se a a ri mudyondzisi esekondari ya kwala eSgodiphola hi nkarhi wa nhlawulo wa bodo.√√

KUMBE

- Kambe hi nkarhi wa nhlawulo wa bodo se a a ri mudyondzisi esekondari ya kwala eSgodiphola. √√ (2)
- 5.1.5 Loko ku ri na vanhu lava nyikaka vanhu van'wana mali hi xikongomelo xo kuma swilo hi vukungundzwana.√√ (2)
- 5.1.6 ndlandlamuka/A √ (1)
- 5.1.7 ... na vona a va nga ri swikukwana√√ (2)
- 5.1.8 Chaviwa.√ (1)
- [14]**

XITSHURIWA XA G: XIFANISO

- 5.2 5.2.1 Xingwenyana.√
Mukamberiwa u ta tsala xivulwa xa yena n'wini. Xik.: Xingwenyana lexi xi rhandza masana.√ (2)
- 5.2.2 A a ndzi rhandzeka emisaveni hinkwayo.√√ (2)
- 5.2.3 Xilandzi **-eni** xi tirhile ku yisa riviti 'misava' eka vundhawu.√√ (2)
- [6]**

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 40
NTSENGO WA TIMARAKA: 80